

A kárpátaljai magyar nyelvhasználat megítélése ügynökmódszeres vizsgálattal

Kiss Anita

DE BTK Nyelvtudományok Doktori Iskola

kissanita0728@gmail.com

Kivonat: Tanulmányomban a kárpátaljai magyar nyelvhasználatához kapcsolódó attitűdöket vizsgáltam ügynökmódszerrel. A felmérés során Kárpátalján és Magyarországon felsőoktatásban tanuló kárpátaljai magyar hallgatók nyelvi attitűdjeit hasonlítottam össze. Vizsgálatomban az adatközlőknek két hangfelvételt kellett meghallgatniuk. A két felvételen ugyanaz a beszélő (ügynök) szólalt meg két különböző nyelvváltozatban. Az egyik hanganyag szövege kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző orosz és ukrán kölcsönszókat tartalmazott, a másik szövegben pedig a kölcsönszók a magyarországi megfelelőikkel voltak helyettesítve. A kutatást arra a feltételezésre alapoztam, hogy a hallgatók a magyarországi változatban megszólaló ügynököt fogják pozitívabban megítélni a kárpátaljai változatban beszélővel szemben. Továbbá feltételeztem, hogy a Kárpátalján tanuló főiskolai hallgatók kedvezőbben értékelik majd a kárpátaljai változatban megszólaló ügynököt, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták. Az eredmények azt mutatták, hogy

<https://doi.org/10.18135/Alknyelvdok.2021.15.12>

In: Grácsi Tekla Etelka – Ludányi Zsófia (szerk.): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2021*. Budapest: Nyelvtudományi Kutatóközpont. 2021. (Sorozatszerkesztő: Váradi Tamás.) ISBN 978-963-9074-94-1.

mindkét csoportban a résztvevők a magyarországi változatban beszélő ügynököt ítélték meg pozitívabban.

1. Bevezetés

A Kárpátalján élő magyarok körében már számos felmérést végeztek a helyi magyar nyelvváltozatok megítéléséről, amelynek eredményei a kárpátaljai magyar nyelvhasználathoz való pozitív viszonyulást mutatták. Ezek a vizsgálatok leginkább kérdőíves adatfelvétellel készültek (vö. [T. Károlyi, 2002](#); [Lakatos, 2006](#); [Csernicskó, 2008](#); [Karmacsi, 2009](#); [Dudics Lakatos, 2015](#)). Az itt bemutatott kutatás elvégzéséhez egy Kárpátalján még kevésbé elterjedt módszert, úgynevezett ügynökvizsgálatot alkalmaztam. A legelső ügynökmódszeres vizsgálatról Wallace [Lambert és mtsai. \(1960\)](#) kutatásában olvashatunk, amelyet különböző nyelvváltozatok megítélésére fejlesztettek ki. Az ügynökvizsgálatnak fontos részét képezi a megfelelő alibi kiválasztása, amely segítségével elterelhető az adatközlők figyelme arról, hogy egy nyelvészeti vizsgálatban vesznek részt, ennek köszönhetően realisabb képet kaphatunk a válaszadók nyelvi attitűdjeiről.

Az ügynökvizsgálat úgy valósul meg, hogy ugyanaz a beszélő, vagyis az ügynök két különböző változatban olvas fel egy szöveget, amelyről hangfelvétel készül. Az adatközlőknek a felvételeken hallottak alapján kell értékelniük a beszélőket, ugyanis a résztvevők nem tudják, hogy mindkét esetben ugyanaz a személy szólalt meg.

Saját kutatásomban az egyik felvételen megszólaló ügynök tipikus kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző, orosz és ukrán nyelvből átvett kölcsönszókat is használt, a másik felvétel beszélője (ügynök) ugyanazt a szöveget olvasta fel, csak az orosz és ukrán kölcsönszók helyett azok magyarországi megfelelőit használta. A hanganyag meghallgatása után a résztvevőknek ki kellett tölteniük egy kérdőívet, amelyben különböző tulajdonságok voltak felsorolva, és ötfokozatú skálán kellett megjelölniük, hogy a beszélőt milyen mér-

tékben jellemzik (véleményük szerint) a megadott tulajdonságok.

A vizsgálat célja az volt, hogy megfigyeljem az egyetemi és főiskolai hallgatók attitűdjeit a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző orosz és ukrán kölcsönszókra vonatkozóan. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a megkérdezett kárpátaljai magyar hallgatók melyik ügynököt ítélik meg pozitívabban, a kárpátaljai vagy a magyarországi nyelvváltozatban beszélőt.

1.1. A nyelvi attitűd meghatározása

Az attitűd eredetileg a kísérleti pszichológiában használt fogalom, amely cselekvésre vonatkozó készenléti állapotot, beállítódást jelöl. A szociálpszichológia fogalomértelmezésében az attitűd egy kognitív reprezentációs folyamat, amely összefoglalja az egyén értékeléseit egy meghatározott személlyel, csoporttal, dologgal vagy cselekvéssel kapcsolatban (Domonkosi, 2004).

Az attitűd általános jelentése: beállítottság, viselkedés, modor, valamilyen dologgal, jelenséggel, véleménnyel kapcsolatos magatartás. Cseresnyési az attitűd jelentését a következőképpen adja meg: „Stabil vonzalom vagy idegenkedés, pozitív/negatív viszonyulás személyekhez, helyzetekhez, eszmékhez, kialakult hajlam arra, hogy egy dolgot következetesen jónak vagy rossznak minősítsünk” (2004: 124).

A nyelvre vonatkozó tudást, vélekedést nyelvi attitűdnek nevezük, amelyben kifejeződik egyes emberek vagy embercsoportok viszonya és értékítélete bizonyos nyelvekre, nyelvváltozatokra, kiejtészváltozatokra, illetve bármely nyelvi jelenségre vonatkozóan. Az attitűdök nagyon pozitív vélekedésektől egészen a teljes elutasításig terjedhetnek, amelyek egyes nyelvváltozatok „helyességéről”, értékességéről, beszélői személyes tulajdonságairól alkotott ítéletekben mutatkoznak meg (Trudgill, 1997; Grin, 2013).

A nyelvi attitűdök értelmezését tekintve kétféle megközelítésmód létezik: behaviorista és mentalista. A behaviorista szemléletmód szerint az attitűd, bizonyos társas helyzetekre adott válasz, viselkedés,

amely a viselkedés megfigyelése és a tapasztaltok értelmezése által tanulmányozható (Agheysi és Fishman, 1970; Domonkosi, 2004). A mentalista nézőpont alapján az attitűd nem figyelhető meg közvetlenül, csupán következtetni lehet rá az egyén szóbeli, viselkedésbeli és érzelmi reakciói alapján. Ez a szemléletmód az attitűdöt egy belső készenléti állapotként értelmezi, amely kapcsolatot teremt a vélemény és a viselkedés között. A mentalista értelmezés szerint az attitűd szerkezetileg három összetevőből áll, amelyek együttesen hatnak az attitűd kialakulására: megismerő (kognitív), értékelő (evaluatív) és akarati. A megismerő vagyis kognitív összetevő az adott jelenséggel kapcsolatos összes ismeretet jelenti. Az értékelő vagy evaluatív összetevő során érzelmek kapcsolódnak az adott ismeretekhez, hiedelmekhez, és ha az érzelmek a hiedelmekhez kapcsolódnak, kialakul az előítélet pozitív vagy negatív irányban. A harmadik, akarati vagy konatív összetevőt az első két alkotóelem határozza meg, és itt alakulnak át az ismeretek, hiedelmek és a hozzájuk kapcsolt érzelmi értékek meghatározott viselkedési készséggé, ami az attitűd-objektumhoz kapcsolódó lehetséges magatartást jelenti (Kiss, 1995). Ez a három összetevő az egyén gondolatainak, cselekvéseinek és érzelmeinek kapcsolatára mutat rá, ugyanakkor a nyelvi attitűdből nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni a nyelvi viselkedésre, mivel azt az adott körülmények is befolyásolhatják, illetve az is, hogy a beszélő igyekszik igazodni a beszédpartner feltételezett nyelvi elvárásaihoz. A nyelvi attitűd nemcsak egyéni, hanem társas vonatkozásban is megmutatkozik, ennél fogva kifejezője lehet a csoport-identitásnak, a közösségi összetartozásnak vagy éppen a csoporttól való elkülönülésnek (Domonkosi, 2004).

A nyelvi attitűdök elsősorban nem nyelvi, hanem társadalmi eredetűek, tehát nem nyelvi vagy esztétikai minőséget tükröznek, hanem társadalmi szokásokat, viselkedési szabályokat, beleértve az előítéleteket is. A szociolingvisztikai kutatások arra világítottak rá, hogy a nyelvi attitűdök a már korábban létrejött nem nyelvi sztereotípiák nyelvi igazolásaként, megerősítéseként alakultak ki (Kiss,

1995). Tehát a nyelvi attitűdök befolyással lehetnek a nyelvi változásra, viselkedésre, és nyelvi bizonytalanságot eredményezhetnek. A nyelvi bizonytalanság azt jelenti, hogy a beszélők bizonyos ellenszenvet mutatnak a saját nyelvváltozatuk iránt, vagyis megkérdőjelezzik a nyelvváltozatuk „helyességét”, és megpróbálnak egy magasabb státuszú beszédformát elsajátítani, amely az egyén részéről túlhelyesbítéshez, a társadalmi csoport részéről normatúlteljesítéshez vezethet (Trudgill, 1997). A nyelvi attitűdökkel kapcsolatos szakirodalom egyik alaptétele, amelyet Sándor Klára is hangsúlyoz, hogy általában nem a nyelvi formához viszonyulunk negatívan, hanem azokhoz a csoportokhoz, amelyekben belül az adott nyelvi forma használatos. Így a nyelvi attitűdjeink valójában nem a nyelvre, hanem a mögötte álló közösségre, személyekre vonatkoznak. Ez irányulhat az egyén saját nyelvváltozatára is, ha valaki valamilyen negatív sérelem miatt szégyelli a nyelvhasználatát, akkor megpróbál távolodni attól a közegtől, és beszédét igyekszik minél inkább a sztenderd irányába igazítani (Sándor, 2016).

1.2. A nyelvi attitűd vizsgálatának módszerei

A nyelvi attitűdök vizsgálhatók direkt és indirekt módszerekkel egyaránt. A nyelvi attitűdöket vizsgáló módszerek a szociológiából származnak, amelyek közül a legtipikusabb az értékelő megállapításoknak az elutasítása vagy elfogadása a vizsgálatba bevont résztvevők által. Ez általában nyílt kérdések formájában történik, amikor a kutatók ismeretekre kérdeznek rá, véleményeket, ítéleteket kérnek (Kožík, 2004).

Az attitűdök mérésére más lehetőségek is adódnak attól függően, hogy milyen tudományág módszereit követjük. A szociálpszichológia egy gyakran alkalmazott eljárása az adatközlő attitűdjének, reakciójának megfigyelése bizonyos nyelvváltozatok elhangzására, laboratóriumi körülmények között. Ennek egyik legelterjedtebb mérési eszköze az attitűdskála, melynek több lehetséges változata is van.

A Thurstone- és a Likert-skála használatakor a vizsgálatba bevont egyének különböző állításokról vélekednek, és választaniuk kell, hogy egyetértenek, nem értenek egyet vagy közömbösek az adott állítást illetően. Egy másik változatban, amelyet walesi közösségek vizsgálatára alkalmaztak, az állásfoglalás mértékét is jelezniük kellett az adatközlőknek egy öt- vagy hétfokozatú skálán (Baker, 1992).

A nyelvi attitűdvizsgálatnak egyik népszerű módszere, amikor egyazon szöveget ugyanaz a beszélő két eltérő nyelvváltozatban olvas fel, de az adatközlők nem tudják, hogy a felolvasást mindkétyszer ugyanaz a személy végezte. Ezt a módszert „ügynökvizsgálat”-nak (angolul: *matched guise technique*) nevezik (Cseresnyési, 2004). Az említett módszert Lambert és mtsai. 1960-ban tették közzé, melynek az volt a célja, hogy megmutassa a beszélőknek a különböző nyelvváltozatokhoz fűződő viszonyát. Emellett ez a módszer segítette megállapítani azt is, hogy egy nyelvközösségen belül milyen sztereotípiák élnek a különböző nyelvváltozatok beszélőiről. Ezt a módszert eredetileg francia-angol kétnyelvűség kanadai vizsgálatára alkalmazták (Lambert és mtsai., 1960), majd több kutatás során is felhasználták (Giles és Coupland, 1991; Milroy és Preston, 1999). A vizsgálat lényeges eleme egy (általában öt-, hat-, hétpontos) skála, amely az egyik végén pozitív, a másik végén negatív tulajdonságot jelöl. Az adatközlő bejelöli a véleményét leginkább tükröző pontot, majd ezeket a pontokat a kutató számértékké alakítja. A *matched guise* technikát *verbal guise* névvel illetett módszerrel fejlesztették tovább, amely abban tér el, hogy a hallott szöveget nem egy és ugyanaz a személy olvassa fel, hanem több adatközlő, akik társadalmi jellemzőikben hasonlóak. Ezzel a technikával egyszerre több nyelvváltozathoz való viszonyulást is össze lehet mérni (Gallois és Callan, 1981; Callan és mtsai., 1983; McKenzie, 2008).

1.3. Ügynökvizsgálattal végzett kutatások

Az első Magyarországon végzett ügynökvizsgálat Sándor Klára, Juliet Langman és Pléh Csaba nevéhez köthető. A kutatáshoz kiválasz-

tott adatközlők négy csoportja Szegeden, kettő pedig Budapesten tanult, és a vizsgálat azon a feltételezésen alapult, hogy a nemsztenderd változatot beszélő „ügynököt” az adatközlők kevésbé kedvezően fogják megítélni a sztenderd beszélővel szemben, illetve hogy a pesti adatközlők általában véve is negatívabban értékelik majd a nemsztenderd beszélőt, mint a szegediek. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy Budapesten valóban előítéletesebbek voltak az általuk nyelvjárásának minősített beszéddel szemben, mint Szegeden. Ezen kívül arra is fény derült, hogy területtől függetlenül, általánosan is érvényes az a megállapítás, miszerint a nemsztenderd beszélőket negatívabban ítélik meg, mint a sztenderd beszélőket (Sándor és mtsai., 1998).

Határon túli magyar területeken is végeztek nyelvi attitűdvizsgálatot ügynökmódszerrel. Jánk István kutatásában leendő, illetve már pályán lévő pedagógusoknak kellett értékelniük a diákok szóbeli feleleteit. A vizsgálat során az adatközlők különböző beszélőktől származó eltérő nyelvváltozatokat hallgattak meg. A kutatás célja volt kideríteni, hogy a pedagógus értékelésében mely szempontok játszanak dominánsabb szerepet, a tanuló tárgyi tudása vagy a nyelvhasználata, ami Jánk kutatásában kiterjedt a sztenderd és nemsztenderd változatokra, valamint a korlátozott és kidolgozott nyelvhasználati kódra is. A felmérést egy próbavizsgálattal kezdte a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem óvodapedagógus és magyartanár szakos hallgatói körében, összesen 50 adatközlő bevonásával. Következtetései alapján a pedagógusok értékelését erőteljesen befolyásolja tanulók alapnyelve. Ez azt jelenti, hogy a tanárjelöltek egy teljes érdemjeggyel rosszabbat adtak a tanulóknak amiatt, hogy nemsztenderd nyelvváltozatban és nem kidolgozott nyelvi kódban feleltek, annak ellenére, hogy tökéletesen tudták az aktuális tananyagot. Továbbá pozitívabban értékelték azokat a tanulókat, akiknek a tárgyi tudása hiányosabb volt, viszont sztenderd nyelvváltozatot használtak feleléskor (Jánk, 2017: 27–47; Jánk, 2018: 150–169). Jánk később ugyanezt a kutatást kiterjesztette a Kárpát-medence négy országá-

ra. Vizsgálatot végzett Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Ukrajnában, összesen 502 leendő, illetve már gyakorló magyartanár körében. Az eredmények minden megvizsgált csoport esetében azt mutatták, hogy a tanárok a különböző tartalmú, nyelvváltozatú és nyelvhasználatú feleletek közül a sztenderd nyelvváltozatban és kidolgozott kódban elhangzottakat értékelték pozitívabban, a nyelvjárásban és a korlátozott kódban elmondott feleletek pedig kevésbé kedvező értékeléseket kaptak annak ellenére is, hogy a tanuló tárgyi tudása hibátlan volt (Jánk, 2019: 31–46).

Fenyvesi Anna erdélyi, vajdasági és felvidéki diákok nyelvi attitűdjeit vizsgálta ügynökmódszerrel. Felmérésében hat nyelvet, illetve nyelvváltozatot használtak öt beszélőtől (magyarországi magyar, helyi regionális magyar nyelvváltozat, magyar akcentusú angol, brit angol, amerikai angol, és a többségi nyelv). Itt csak a témához kapcsolódó magyarországi és a regionális magyar, illetve a többségi nyelvre vonatkozó eredményeket szeretném röviden bemutatni. Az anyanyelvváltozatok és a regionális nyelv beszélői közül a magyarországi magyar kapta a legpozitívabb értékelést, a regionális magyar nyelvváltozat és a többségi nyelv megítélése nagyjából megegyező volt. Területi lebontásban: Erdélyben a regionális magyar nyelvváltozat megítélése volt pozitívabb, Felvidéken ennek az ellenkezője volt megfigyelhető, a Vajdaságban pedig közel azonos volt a regionális magyar és a többségi nyelv megítélése. A többségi nyelvvel kapcsolatos attitűdök negatívnak bizonyultak, illetve a magyarországi magyar nyelvváltozatnak pozitívabb volt a megítélése a regionális magyarral szemben, de a regionális magyar nyelvváltozat iránti szolidaritás pozitív értékeket mutatott (Fenyvesi, 2011: 227–234). Összességében az ügynökmódszerrel végzett vizsgálatok arra az eredményre jutottak, hogy a sztenderd változatnak pozitívabb a megítélése a helyi regionális nyelvváltozatokkal szemben.

1.4. Kutatási hipotézisek

1. Az ügynökmódszerrel végzett vizsgálatok eredményeiből kiindulva a sztenderd változatnak pozitívabb a megítélése a helyi regionális nyelvváltozatokkal szemben (Sándor és mtsai., 1998). Feltételeztem, hogy mindkét hallgatói csoport, a legtöbb tulajdonság tekintetében, a magyarországi változatban megszólaló ügynököt ítéli meg pozitívabban a kárpátaljai magyar nyelvváltozatban megszólaló orosz és ukrán kölcsönszókat is használó beszélővel szemben.
2. A kárpátaljai magyar nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdvizsgálatok eredményei azt mutatták, hogy a Kárpátalján élő magyarok meg tudják különböztetni a saját nyelvhasználatukat a magyarországiakétól, és a sajátjukat ítélik meg pozitívabban. Továbbá az is kiderült, hogy akik valamennyire már eltávolodtak a szülőföldi környezettől, próbálják a nyelvhasználatukat a magyarországiakéhoz igazítani a kommunikáció során (Csernicskó, 2008: 158–159). Ebből kiindulva feltételeztem, hogy a szülőföldjükön élő és tanuló kárpátaljai magyar főiskolások pozitívabban fogják megítélni a kárpátaljai magyar nyelvváltozatban megszólaló ügynököt, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták.

2. Módszertan

Kutatásomban Magyarországon és Ukrajnában felsőoktatási tanulmányokat folytató kárpátaljai magyar egyetemisták nyelvi attitűdjét vizsgáltam meg ügynökmódszerrel. A felmérés során két hangfelvétel beszélőit kellett az adatközlőknek értékelniük. Az egyik ügynök beszéde tipikus kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemző, orosz és ukrán nyelvből átvett kölcsönszókat is tartalmazott, a másik hangfelvétel szövege pedig ugyanazon szavak magyarországi megfelelőinek felhasználásával hangzott el.

Az ügynökmódszeres vizsgálatok mindig valamilyen alibire épülnek. Én úgy próbáltam elterelni az adatközlőim figyelmét arról, hogy egy nyelvi attitűdvizsgálatban vesznek részt, hogy a kérdőív elején található leírás szerint azt vizsgálom, hogy ők miként értékelnek, illetve ítélnek meg álláskereső embereket egy próbafelvétel alapján, akik magyarországi telefonos értékesítői állásra jelentkeznek. Ezt követően meg kellett hallgatniuk az egyik jelentkező előadását, majd a hallottak alapján ki kellett tölteniük egy kérdőívet. A kérdőív kitöltése online módon valósult meg, a hangfájlokat pedig linkként csatoltam a kérdőívhez. A kérdőív adatait *Microsoft Excel 2016 MSO* (16.0.4266.1001) program segítségével elemeztem, és az elemzés során független mintás *t*-próbákat végeztem.

Mindkét hangfelvételen az ügynökök kóddal vannak azonosítva, a magyarországi változatban megszólaló jelentkező1 néven kezdi el beszédét, a kárpátaljai magyar nyelvváltozatban beszélő pedig jelentkező2 néven. A vizsgálathoz két hanganyagot készítettem, de egy adatközlő csak egy felvételt hallgatott meg. A hangfelvétel szövege az alábbiakban olvasható, a két ügynök szövege csak a kiemelt szavak tekintetében különbözött.

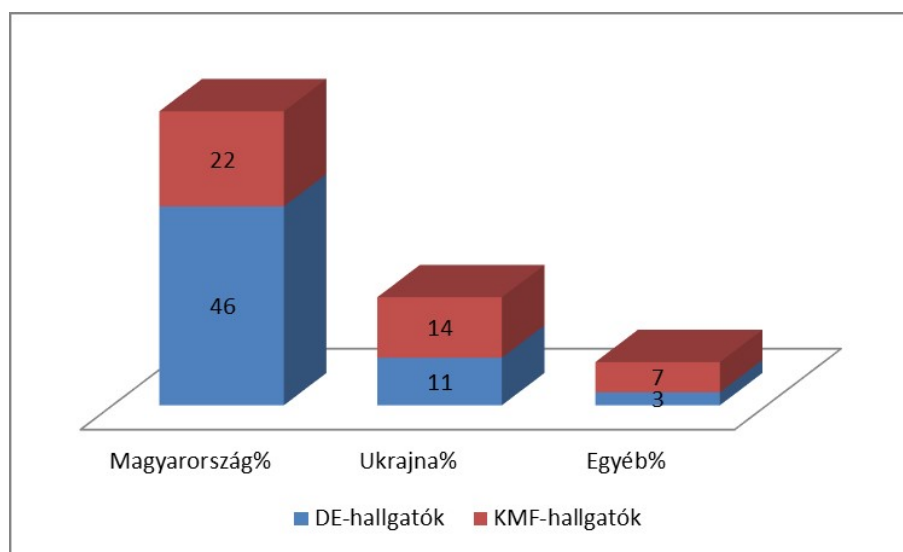
Kedves vásárlóink!

*Cégünk az egészség megőrzése érdekében olyan termékeket forgalmaz, amelyek kizárólag természetes, gyógynövény tartalmú alapanyagokból készülnek. Kínálatunk nagyon széles. Étrend-kiegészítő vitaminoktól kezdve, ezüstszálas zoknikon át, gyógynövény tartalmú fogkrémig **(fogpasztáig)** minden korosztály talál a maga számára hasznos terméket. Sokan nem tudják, de leginkább gyógynövényekkel segíthetjük szervezetünk ellenálló képességét, ami az ősszel megjelenő influenza-járvány **(grippjárvány)** miatt nélkülözhetetlen. Fontos számunkra az ön elégedettsége, ugyanis ha a választott termék nem megfelelő **(nem pászol)**, esetleg a csomag tartalma gyári hibás **(brakkos)**, visszaküldheti, és mi megtérítjük a vételárat. Bármilyen felmerülő kérdés esetén hívja **(csengessen)** ügyfélszolgálatunkat **(ügyfélszolgálatunkra)**.*

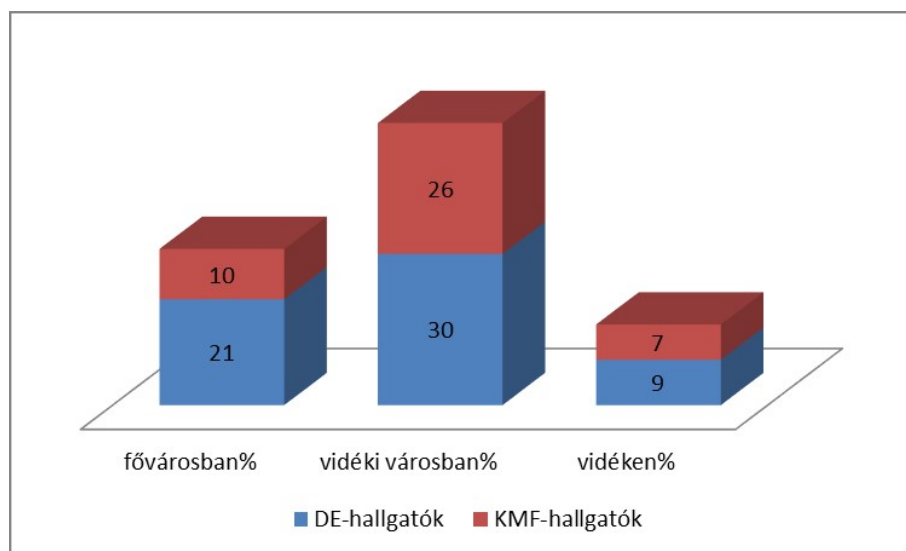
2.1. A vizsgálat adatközlői

A felmérésben összesen 103 kárpátaljai magyar származású hallgató vett részt. 60 megkérdezett a Debreceni Egyetemen tanul, a továbbiakban az adatközlői csoportra DE-hallgatók néven utalok, 43 válaszadó pedig a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatója, a továbbiakban: KMF-hallgatók.

A megkérdezettek átlagéletkora 21 év. Nemek szerinti megoszlásban a kitöltők 52%-a nő, 48%-a férfi. Az adatközlők többsége (65%) falun született, 28%-a városban, 7%-a pedig városi jellegű településen. Jelenleg a megkérdezettek 58%-a Magyarországon él, Debrecenben, 41%-a pedig Ukrajnában, ebből az adatközlőknek a 21%-a városban, 20%-a pedig falun lakik. A DE- és a KMF-hallgatók nagyobb része is Magyarország valamely vidéki városában élne a legszívesebben (1–2. ábra).

1. ábra. Hol élnél szívesebben? (1)

2. ábra. Hol élnél szívesebben? (2)

3. Eredmények

Mindkét adatközlői csoport véleménye hasonló volt azzal kapcsolatban, hogy a hallgatók nagyobb része szerint a magyarországi változatban beszélő (jelentkező1) ügynök Magyarországon él, a fővárosban, a kárpátaljai magyar változatban beszélő ügynök (jelentkező2) pedig Ukrajna valamely vidéki városában (1–2. táblázat).

A hallgatók nagyobb része szerint mindkét jelentkező főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezik, ez arra enged következtetni, hogy a válaszadók nem tartják kevésbé műveltnek azt az ügynököt, aki orosz és ukrán kölcsönszókat is használt beszéd közben, és ez pozitív attitűdre utal (3. ábra).

A továbbiakban a hallgatóknak egytől ötig terjedő skálán kellett értékelniük az ügynököt. A válaszadóknak arról kellett véleményt nyilvánítaniuk, hogy a jelentkezőket mennyire tartják intelligensek/okosnak, meggyőzőnek, segítőkésznek, kedvesnek, barátság-

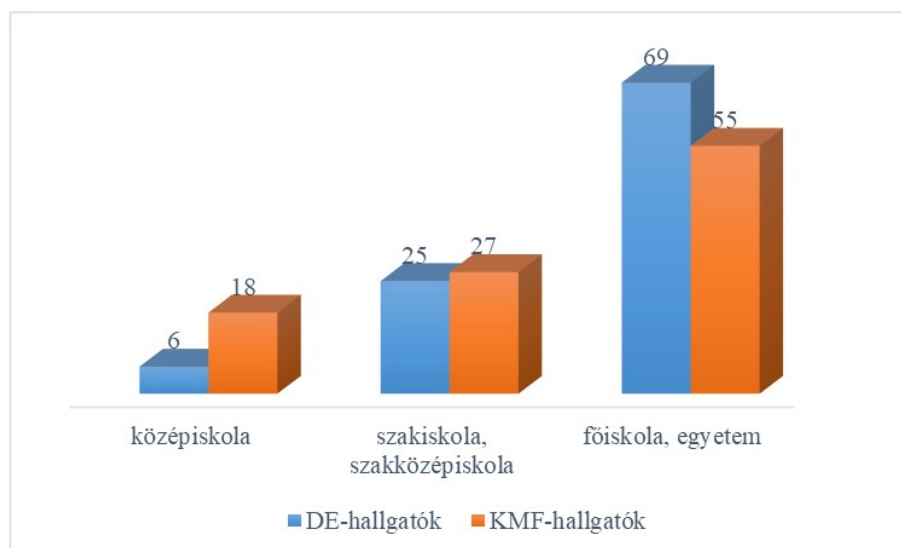
gosnak, megbízhatónak, komolynak és határozottnak a hanganyaguk alapján. Továbbá értékelniük kellett az ügynök beszédmódját/szóhasználatát, kiejtését, kifejezésmódját, hangszínét, valamint el kellett dönteniük, hogy mennyire tartják alkalmasnak a jelentkezőt az adott munkakör betöltésére. A kérdőívben csak a két legszélső érték jelentése volt megadva: 1 = *egyáltalán nem tartom jellemzőnek*, 5 = *nagyon jellemzőnek tartom*. Elemzéskor a következőképpen értelmeztem az egyes és az ötös közé eső értékeket: 2 = *kevésbé*, 3 = *közepesen*, 4 = *elégé*.

	KMF-hallgatók (%)		DE-hallgatók (%)	
	Jelentkező1	Jelentkező2	Jelentkező1	Jelentkező2
Ukrajna				
(Kárpátalja)	14	28	5	42
Magyarország	35	19	38	3
Nem tudom megítélni	5	0	5	7

1. táblázat. Szerinted honnan származik a jelentkező?

	KMF-hallgatók (%)		DE-hallgatók (%)	
	Jelentkező1	Jelentkező2	Jelentkező1	Jelentkező2
fővárosban	35	6	25	3
vidéki városban	19	28	22	33
vidéken	0	12	2	15

2. táblázat. Szerinted hol él a jelentkező?

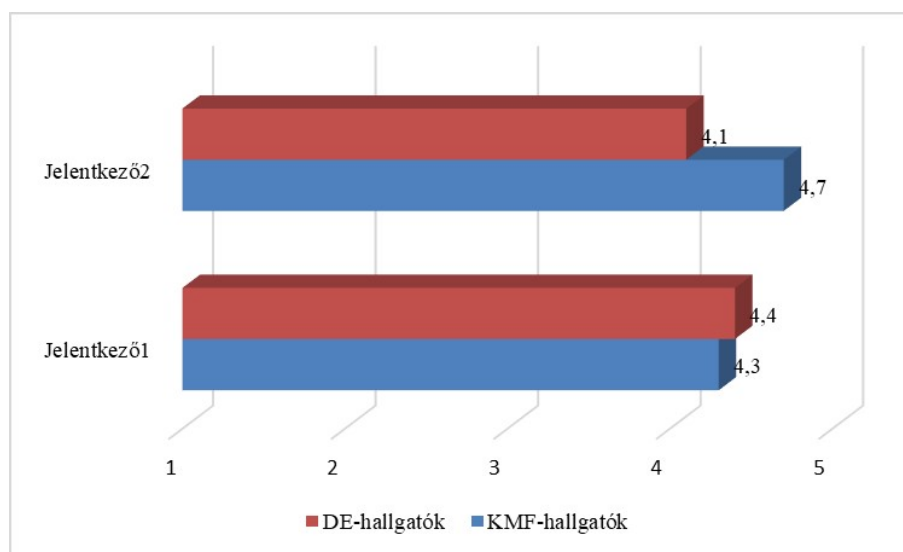

3. ábra. Véleményed szerint mi lehet a legmagasabb iskolai végzettsége a jelentkezőnek?

Az adatok elemzése során kétmintás t -próbát végeztem. Az egyik esetben a két változó a két ügynök, vagyis a két jelentkező volt. Ezzel a vizsgálattal azt akartam kideríteni, hogy milyen tulajdonságok esetében volt szignifikáns eltérés a két ügynök megítélését illetően, $p < 0,05$ érték mellett. A nullhipotézis szerint nincs különbség a két ügynök megítélésére vonatkozóan, tehát az adatközlők hasonlóképpen fogják értékelni a magyarországi és a kárpátaljai magyar változatban beszélő jelentkezőt (ügynököt). Amennyiben t -próba során a p -érték kisebb, mint $0,05$, akkor elvetjük a nullhipotézist, ami azt jelenti, hogy két ügynök megítélése között szignifikáns különbség van.

A KMF-hallgatók válaszai alapján 5 esetben volt megfigyelhető jelentős eltérés a két ügynök megítélésére vonatkozóan. A magyarországi változatot beszélő ügynököt okosabbnak/intelligensebbnek $t(34) = 2,96$, $p < 0,05$ ($p = 0,005$), határozottabbnak értékelték $t(29) = 2,09$, $p < 0,05$ ($p = 0,04$), valamint alkalmasabbnak

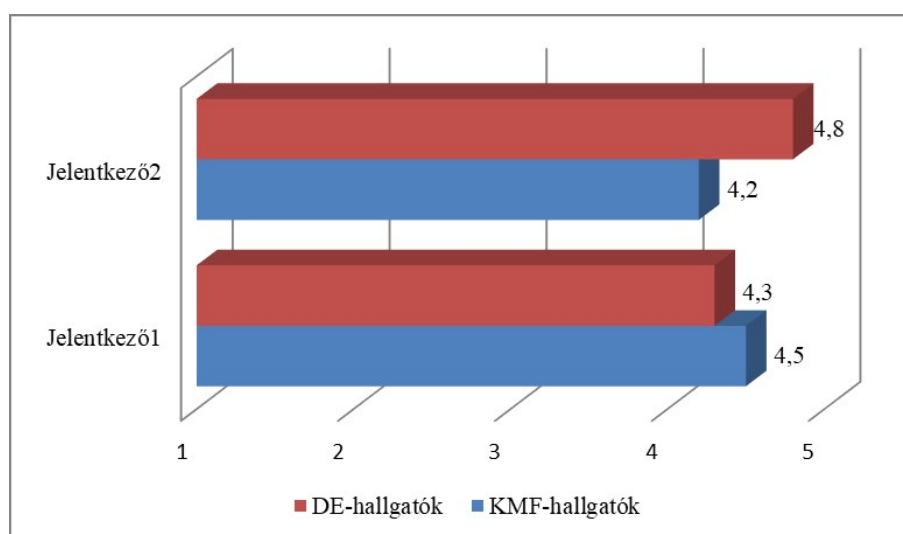
$t(26) = 3,4$, $p < 0,05$ ($p = 0,002$) tartották a telefonos értékesítő állás betöltésére, mint a kárpátaljai magyar nyelvváltozatot használót. Továbbá az adatközlőknek jobban tetszett a magyarországi változatban beszélő ügynök szóhasználata és kifejezésmódja $t(27) = 2,54$, $p < 0,05$ ($p = 0,01$), mint a kárpátaljai nyelvváltozatban beszélő ügynöké. Viszont mindkét ügynököt meggyőzőnek, segítőkésznek, kedvesnek, barátságosnak, megbízhatónak, komolynak értékelték a kitöltők, valamint pozitívan értékelték az ügynökök kiejtését és hangszínét is. Az adatok alapján az is látható, hogy bizonyos társas kapcsolatokat jellemző tulajdonságokat illetően (kedvesség és segítőkészség) a válaszadók az orosz és ukrán kölcsönszókat használó ügynököt ítélték meg pozitívabban, a magyarországi változatban beszélőhöz képest (4-5. ábra).

4. ábra. Mennyire tartod barátságosnak a jelentkezőt?

A DE-hallgatók értékelése alapján csak két esetben volt megfigyelhető szignifikáns eltérés a két ügynök megítélésére vonatkozóan. A magyarországi változatban megszólaló ügynök beszédmód-

ját/szóhasználatát $t(57) = 3$, $p < 0,05$ ($p = 0,003$) pozitívabban ítélték meg, és őt alkalmasabbnak tartották $t(56) = 2,48$, $p < 0,05$ ($p = 0,01$) a telefonos értékesítő munkakör betöltésére, mint az orosz és ukrán kölcsönszókat is használó jelentkezőt.

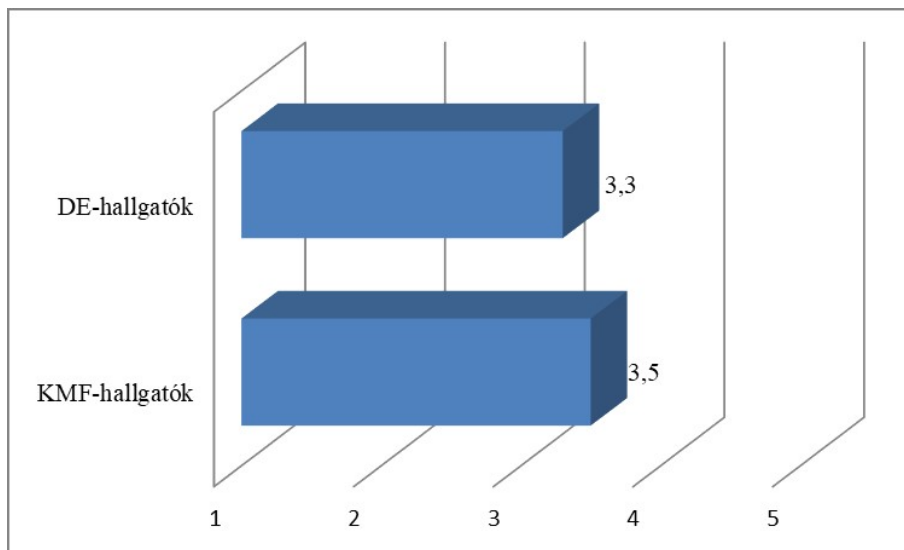

5. ábra. Mennyire tartod segítőkésznek a jelentkezőt?

A másik elemzési szempont szerint azt vizsgáltam meg, hogy vannak-e szignifikáns eltérések arra vonatkozóan, ahogy a két adatközlői csoport megítélte a kárpátaljai magyar változatot beszélő ügynököt. Öt tulajdonság esetében volt megfigyelhető jelentős eltérés a két csoport között. A KMF-hallgatók pozitívabban értékelték a kárpátaljai magyar nyelvváltozatot használó ügynök beszédmódját/szóhasználatát $t(41) = -3,6$, $p < 0,05$ ($p < 0,001$), kiejtését, kifejezésmódját, hangszínét, és az ügynököt komolyabbnak tartják, mint a DE-hallgatók.

A hallgatóknak azt is értékelniük kellett, hogy mennyire tartják fontosnak, illetve elismertnek a telefonos értékesítő szakmát. Ezt a kérdést azért tartottam fontosnak feltenni, mivel az alibi kitalálása

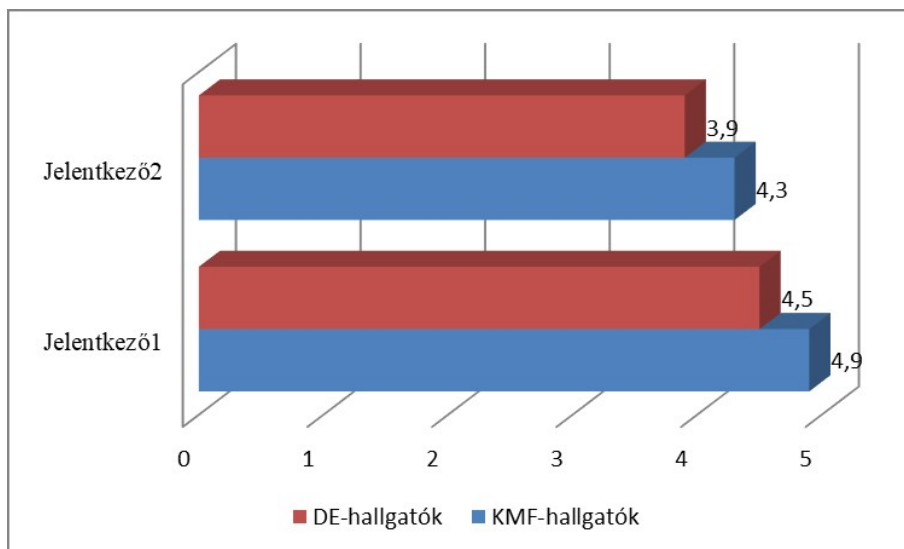
során arra törekedtem, hogy az állás, amire úgymond az ügynökök jelentkeztek, ne egy nagyon magas presztízsű szakma legyen, amelyben elvárt a sztenderd változat használata. Az adatközlők véleménye a szakma elismertségéről a várt eredményt hozta. Mindkét adatközlői csoport közepesen fontos és elismert szakmának tartotta a telefonos értékesítést (6. ábra).

6. ábra. Mennyire tartod fontosnak a telefonos értékesítő szakmát?

A válaszadóknak meg kellett ítélniük, hogy mennyire tartják alkalmasnak a jelentkezőt az adott munkakör betöltésére. Mindkét adatközlői csoport a magyarországi változatot használó ügynököt tartja alkalmasabbnak az értékesítői állás betöltésére, de a kárpátaljai változatot használót sem tartották alkalmatlannak (7. ábra). Az is kiderült, hogy az adatközlők nagyobb része alkalmazná a jelentkezőt az állás betöltésére (8. ábra). Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a magyarországi változatban beszélő ügynököt pozitívabban értékelték a hallgatók, ugyanakkor a kárpátaljai magyar nyelvváltozatot beszélőt sem ítélték meg negatívan, ami arra utal,

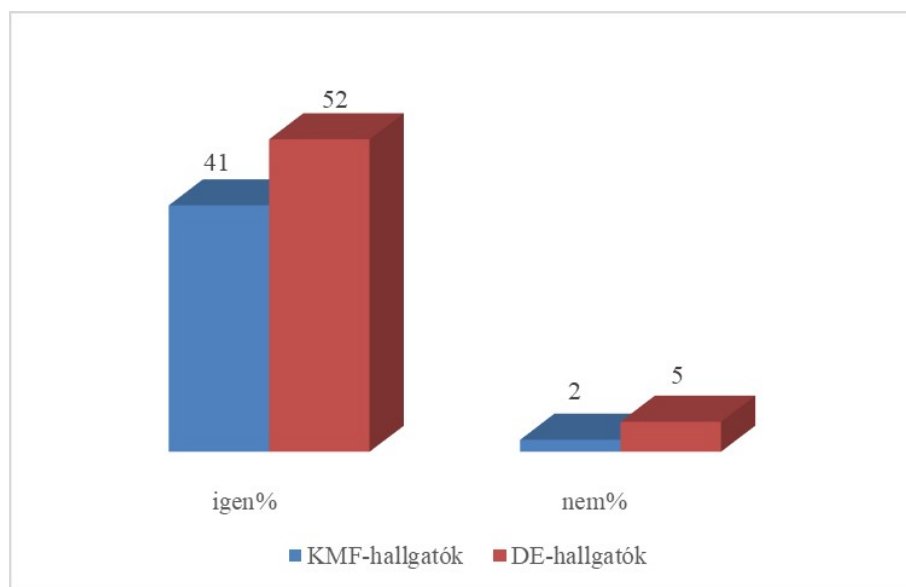
hogy a válaszadók nem kapcsolnak negatív attitűdöket az orosz és ukrán kölcsönszóhasználatához.

7. ábra. Mennyire tartod alkalmasnak a jelentkezőt telefonos értékesítő munka betöltésére?

4. Következtetések

Az itt bemutatott kutatás célja volt kideríteni a kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók orosz és ukrán kölcsönszóhasználatához kapcsolódó attitűdjeit, ügynökmódszerrel végzett vizsgálat során. A kutatásba Magyarországon és Ukrajnában tanuló kárpátaljai magyar hallgatókat vontam be. A vizsgálattal egyrészt azt szerettem volna kideríteni, hogy az egyetemisták és a főiskolások a kárpátaljai magyar vagy a magyarországi változatot beszélő ügynököt ítélik-e meg pozitívabban, másrészt arra is választ szerettem volna kapni, hogy a Magyarországon vagy a Kárpátalján tanuló hallgatók értékelik-e

8. ábra. Alkalmaznád a jelentkezőt telefonos értékesítőként Magyarországon?

kedvezőbben a kárpátaljai magyar nyelvváltozatot használó jelentkezőt (ügynököt).

A kutatás elején felállított hipotézisek beigazolódtak, és az eredmények megegyeznek a korábbi vizsgálatok eredményeivel. Felmérésben a hallgatóknak társas kapcsolatokat jellemző tulajdonságok (barátságos, kedves segítőkész), személyes tulajdonságok (komoly, határozott) hozzáértés (intelligens/okos, meggyőző, megbízható) és nyelvi készségek alapján kellett értékelniük a beszélőket (ügynököket). Az eredmények azt mutatják, hogy a hallgatók a legtöbb tulajdonság esetében a magyarországi változatot használó ügynökről vélekedtek pozitívabban, és leginkább a nyelvi készségek megítélésénél voltak megfigyelhetőek jelentős eltérések a két ügynök értékelését illetően. (1. hipotézis). Ez az eredmény részben megegyezik a Sándor–Langman–Pléh-féle magyarországi ügynökvizsgálat eredményeivel, amelyek szintén azt mutatták, hogy a sztenderd válto-

zatot használó ügynököt minden tulajdonság alapján pozitívabban értékelték a megkérdezettek (vö. [Sándor és mtsai., 1998](#)). Részben viszont eltérés is mutatkozott azzal kapcsolatban, hogy Sándor–Langman–Pléh kutatásában a válaszadók még a társas kapcsolatok szempontjából is pozitívabban ítélték meg a sztenderd beszélőt a nemsztenderd beszélővel szemben. Saját kutatásomban azonban a DE-hallgatók segítőkészebbnek, a KMF-hallgatók pedig barátságosabbnak értékelték a kárpátaljai magyar változatot használó ügynököt, mint a magyarországi változatot beszélőt, és ez kapcsolatba hozható [Lambert és mtsai.](#) eredményeivel, amelyek azt mutatták, hogy a nemsztenderd beszélőt az adatközlők bizonyos tulajdonságok tekintetében (például kedvesség, jószívűség, barátságosság) pozitívabban ítélték meg a sztenderd változatot beszélő ügynökkel szemben ([Lambert és mtsai., 1960](#)).

Összességében a kárpátaljai magyar főiskolai és egyetemi hallgatók nem ítélték meg kedvezőtlenül azt az ügynököt, aki beszéd közben orosz és ukrán kölcsönszókat használt. Az adatközlők, főleg a Debreceni Egyetemen tanuló résztvevők felismerték, hogy a kárpátaljai magyar nyelvváltozatot használó ügynök helyenként nem magyarországi szót mondott, ezt bizonyítja, hogy a DE-hallgatók az ügynöknek a szóhasználatát értékelték a legnegatívabban. Az eredményekből az is látható, hogy a Kárpátalján tanuló adatközlői csoport általában véve is pozitívabban ítélte meg mindkét ügynököt, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták (2. hipotézis).

A legszembetűnőbb különbség abban mutatkozott meg a két csoport attitűdjeiben, hogy a Kárpátalján tanuló főiskolások sokkal pozitívabban értékelték a kárpátaljai magyar nyelvváltozatot használó ügynök beszédmódját, mint a Magyarországon tanuló kárpátaljaiakból álló csoport. Ezekből az eredményekből arra következtethetünk, hogy a Magyarországon és a Kárpátalján tanuló hallgatók sem ítélik meg negatívan a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban megjelenő orosz és ukrán kölcsönszókat, ugyanakkor a KMF-hallgatók

pozitívabban viszonyulnak a kölcsönszóhasználathoz, mint a DE-hallgatók.

Köszönetnyilvánítás

Készült az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával.

Irodalom

- Agheyisi, R. és Fishman, J. (1970). Language attitude studies: A brief survey of methodological approaches. *Anthropological Linguistics*, 12:131–157.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and language*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Callan, V., Gallois, C. és Forbes, P. (1983). Evaluative reactions to accented english. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 14:407–426.
- Cseresnyési, L. (2004). *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Csernicskó, I. (2008). Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In Fedinec, Cs. (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, 153–170. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest.
- Domonkosi, Á. (2004). A nyelvi attitűdök és a nyelvhasználat szabályozottsága. In Kurtán, Zs. és Zimányi, Á. (szerk.): *A nyelvek vonzásában. Köszöntő kötet Budai László 70. születésnapjára*, 25–31. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Eger, Veszprém.
- Dudics Lakatos, K. (2015). A nemek és a nyelvjárási attitűd összefüggéseiről egy kérdőíves felmérés tükrében. In Márku, A. és Hires-

- László, K. (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásai-ból*, 34–43. Autdor-Shark, Ungvár.
- Fenyvesi, A. (2011). Nyelvi attitűdök kisebbségi kontextusban: erdélyi, vajdasági és felvidéki magyar diákok viszonyulása anyanyelvükhöz, az államnyelvhez és az angolhoz. In Hires-László, K., Karmacsi, Z. és Márku, A. (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*, 227–234. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intéze, Beregszász, Budapest.
- Gallois, C. és Callan, V. (1981). Personality impressions elicited by accented english speech. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 12(3):347–359.
- Giles, H. és Coupland, N. (1991). *Language: Contexts and consequences*. Open University Press, Milton Keynes.
- Grin, F. (2013). Language policy, ideology, and attitudes. In Bayley, R., Richard, C. és Ceil, L. (szerk.): *The Oxford handbook of sociolinguistics*, 629–650. University Press, Oxford.
- Jánk, I. (2017). Nyelvi hátrány és diszkrimináció az iskolában: A nyelvi szocializáció jelentősége a tanuló értékelésében. *Szociológiai Szemle*, 27(3):27–47.
- Jánk, I. (2018). A nyelvi alapú diszkrimináció vizsgálatának módszertani korlátai és lehetőségei. *Magyar Nyelvőr*, 142(2):150–169.
- Jánk, I. (2019). Lingvicizmus a kárpát-medence négy országának gyakorló és leendő magyartanárainál. *Magyar Nyelvőr*, 143(1):31–46.
- Karmacsi, Z. (2009). Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők kárpátalján a magyar nyelv esetében. In Borbély, A., Vanőné Kremmer, I. és Hattyár, H. (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*, 415–422. MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Budapest, Dunaszerdahely, Nyitra.

- Kiss, J. (1995). *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kožík, D. (2004). A nyelvjárásokkal kapcsolatos attitűdvizsgálatok a szlovákiai magyar pedagógusok néhány csoportjában. In Lanstyák, I. és Menyhárt, J. (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről II*, 93–123. Kalligram, Pozsony.
- Lakatos, K. (2006). A nyelvjárások megítélése kárpátaljai iskolások körében. *Magyar Nyelvjárások*, 44:97–105.
- Lambert, W., Hodgson, R., Gardner, R. C. és Fillenbaum, S. (1960). Evaluational reactions to spoken languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60(1):44–51.
- McKenzie, R. M. (2008). Social factors and non-native attitudes towards varieties of spoken english. a japanese case study. *International Journal of Applied Linguistics*, 18(1):63–88.
- Milroy, L. és Preston, D. R. (1999). Introduction to special issue on language attitudes. *Journal of Language and Social Psychology*, 18(1):4–9.
- Sándor, K. (2016). *Nyelv és társadalom*. Krónika Nova, Budapest.
- Sándor, K., Langman, J. és Pléh, Cs. (1998). Egy magyarországi ügynökvizsgálat tanulságai. (a nyelvváltozatok hatása a személypercepcióra). *Valóság*, 8(41):29–40.
- T. Károlyi, M. (2002). A nyelvi tudatosság és attitűd vizsgálata a beregszászi főiskola hallgatóinak különböző csoportjaiban. In Hoffmann, I., Juhász, D. és Péntek, J. (szerk.): *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*, 329–338. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- Trudgill, P. (1997). *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF, Szeged.